

WHITEPAPER

Passend Onderwijs Passende Buitenruimte!

speel
projecten **Goede**

Handreikingen ten behoeve van een passende buitenruimte in het kader van de Wet Passend Onderwijs. Meer specifiek: hoe een schoolplein een positieve bijdrage levert aan passend onderwijs.

alleen ga je sneller, maar samen kom je verder... dát is het idee!

Inleiding

In augustus 2014 gaat de Wet Passend Onderwijs in voor álle scholen en deze moet er voor zorgen dat leerlingen in de toekomst een zo passend mogelijke plek in het onderwijs krijgen. Oogmerk van de wet is dat:

“Het accent verschuift van het medisch labelen van kinderen, naar wat zij daadwerkelijk nodig hebben om onderwijs te kunnen volgen. De onderwijsbehoefte is vanaf nu het uitgangspunt. In de Wet Passend Onderwijs wordt expliciet gesproken over onderwijsondersteuning van leerlingen.”

Scholen zijn al geruime tijd bezig zich op deze nieuwe situatie voor te bereiden. Immers, er ontstaat voor scholen een zorgplicht! In belangrijke mate richt men zich op het inhoudelijk onderwijskundig concept voor een grotere diversiteit aan leerlingen. Hoe het doel te realiseren van één organisatie, één pedagogische visie, één aanspreekpunt voor ouders en één plek voor onderwijs, spel en beweging?

In dit whitepaper willen wij ons in het kader van passend onderwijs richten op een passende schoolomgeving. Meer specifiek: kan een passende buitenruimte (i.c. het schoolplein) een bijdrage leveren aan passend onderwijs? We gaan daarmee van inhoud naar ruimte.

Het schoolplein

De relatie tussen beweging en kennisoverdracht werd al in de Griekse Oudheid onderkend. Aristoteles stichtte de Peripatetische school - genoemd naar de overdekte wandelgalerij (peripatos) - waar hij al lopend les gaf. Motorische ontwikkeling en kennisoverdracht gingen hierbij hand in hand. Rondom de Gymnasia lagen zelfs uitgestrekte sportcomplexen. Een groot 'schoolplein' dus! Het was de Romeinse dichter Juvenalis die sport, beweging en kennisoverdracht samenvatte met de uitspraak: 'mens sana in corpore sano' (een gezonde geest in een gezond lichaam).

In de moderne tijd wordt het schoolplein vooral gezien als een ruimte waar kinderen hun pauzes doorbrengen en waarop leerkrachten zich hooguit begeven als 'pleinwacht'. Alleen enkele onderwijsvernieuwers (Petersen, Freinet, Montessori e.a.) uit de vorige eeuw stelden eisen aan en zagen het belang in van de buitenruimte van de school. Zij waren het vooral die het onderwijskundig concept in de buitenruimte tot uitdrukking lieten komen.

Bewegingsarmoede en overgewicht

Veel schoolpleinen zien er opvallend leeg en desolaat uit. Verwonderlijk, omdat we de bewegingsarmoede en daarmee het almaar uitdijende overgewicht bij kinderen en jongeren als een ernstig gevaar voor de toekomst zien. In 2010 bleek uit onderzoek van de Vrije Universiteit Amsterdam dat basisschoolleerlingen uit groep 7 en 8 minder fit zijn dan hun leeftijdgenootjes 30 jaar geleden: De huidige generatie 10- tot 12-jarigen scoort fors lager op kracht, snelheid, lenigheid en motorische vaardigheden. Onderzoeker Dorine Collard concludeert: "Sporten en bewegen zouden op basisscholen veel meer aandacht moeten krijgen" (VU-MC, 2010). Bovendien is het inmiddels voldoende duidelijk dat sport en bewegen een gunstig effect hebben op de cognitieve, emotionele, sociale en creatieve ontwikkeling van kinderen. Spel en bewegen zouden hoog op de agenda moeten staan van iedereen die betrokken is bij het basisonderwijs.

'Bij een brede school hoort het brede schoolplein, een toegankelijk schoolplein'

"Het schoolplein moet eindelijk eens serieus genomen worden. Het is altijd een sluitpost. Als architect krijg ik wel een programma van eisen voor het gebouw, maar nooit voor het schoolplein. Dat klopt niet. Het is momenteel niet eens een kwestie van low budget, maar van no budget. Terwijl het inrichten van een goed schoolplein een vak is. Ik pleit voor een fatsoenlijk budget, een programma van eisen en een goed beheersplan voor ieder schoolplein. Dan kan je het schoolplein ook met een gerust hart openstellen."
Architect Marlies Röhmer in de brochure van Jantje Beton 'Een schoolplein voor de buurt'

In Europa zijn de normen voor vierkante meter buitenruimte per leerling veel ruimer dan in Nederland. Sport en bewegen is elders in Europa dan ook veel meer geïntegreerd in het lesprogramma. Inmiddels krijgt ook in Nederland de buitenruimte iets meer aandacht - mede door de opkomst van de Brede School - waarbinnen ook buitenschoolse en kinderopvangactiviteiten thuishoren. Kennelijk groeit het besef dat een goed schoolplein ruimte biedt aan verschillende activiteiten en kinderen kan uitdagen tot zo gevarieerd mogelijk bewegen, passend bij hun leeftijd en de daarbij behorende moeilijkheidsgraad.

Pleinvrees

Toch zien de schoolpleinen er nog vaak uit als een verloren ruimte. Nog steeds is men in Nederland te zuinig met de ruimte op school-/speelpleinen. Bovendien, als er al nagedacht is over de inrichting ervan krijgt het plein van de leerkrachten niet of nauwelijks aandacht. Deze onderwaardering van het schoolplein wordt weerspiegeld in de opleiding van basisschoolleerkrachten. Pabo's zouden meer aandacht moeten besteden aan de betekenis van sport en bewegen voor de ontwikkeling van cognitieve vaardigheden. Maar zelfs bij onderwijsprogramma's 'lichamelijke opvoeding' krijgt het 'vrije bewegingsspel' (met name in de buitenruimte) niet of nauwelijks aandacht. Het lijkt alsof de Pabo toekomstige leerkrachten aflevert met pleinvrees...! Vooral het verkennende (speel)gedrag van kinderen is van belang voor het leren en de leerprestatie.

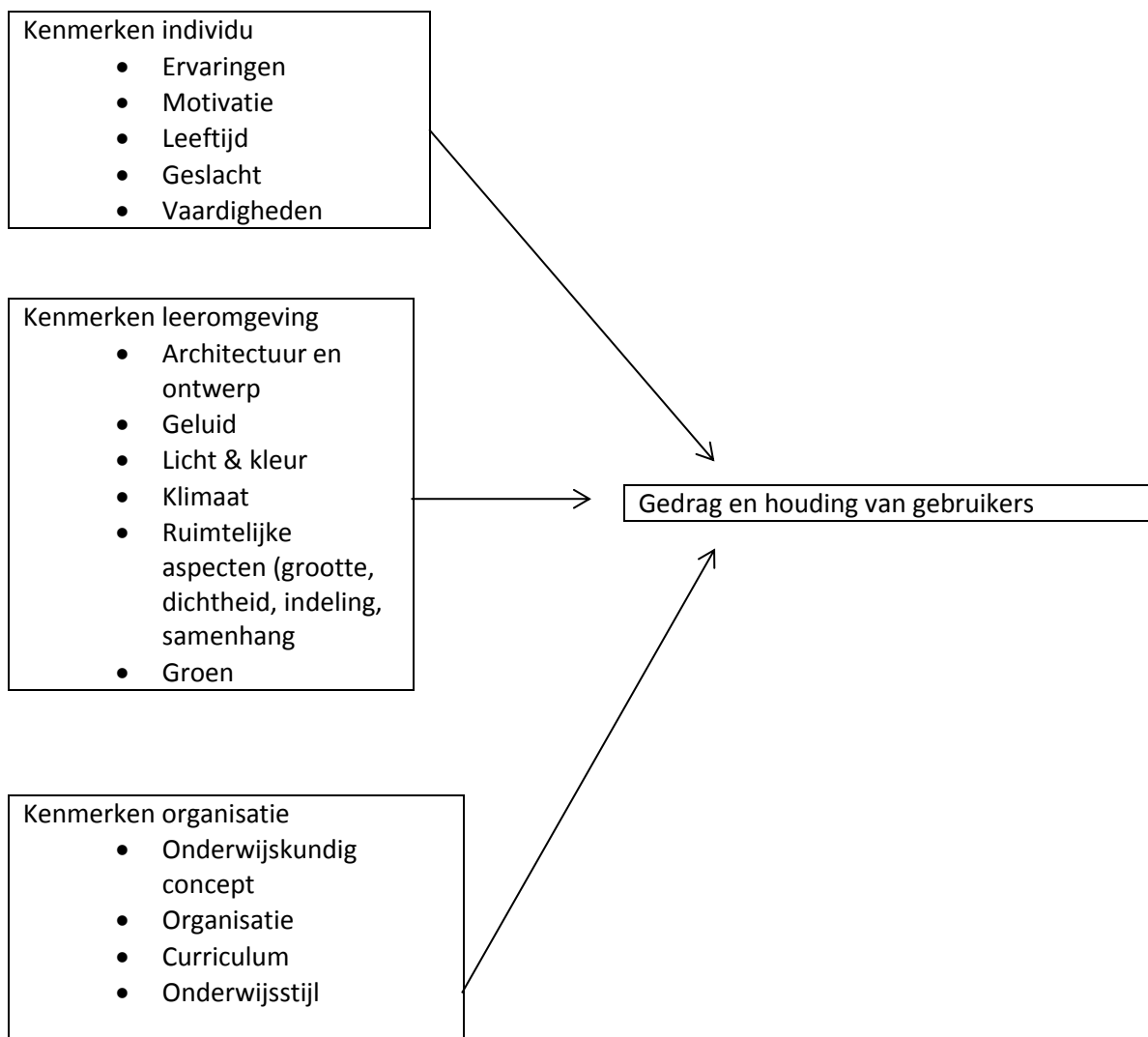
"Het is bedroevend om vast te stellen dat we voor schoolpleinen nog steeds normen hanteren die dateren van het begin van de Woningwet in 1905! Toen hadden school- en speelpleinen de functie om even een frisse neus te halen en uit te rennen, even weg uit de te kleine, bedompte, met potkachels verwarmde lokalen ..." (Jan Ooms, 2004)

Ook het schoolplein mag gezien worden als een didactische ruimte. De zogenaamde openluchtscholen waren er voor kinderen met onder meer longandoeningen, echter evenzeer bruikbaar voor alle kinderen. In België moeten alle basisscholen een overkapte buitenruimte hebben, zodat leerlingen bij slecht weer toch naar buiten kunnen. Daarnaast wordt deze ruimte door verschillende groepen om de beurt gebruikt, om niet teveel leerlingen tegelijk buiten te laten spelen. Door de invoering van het passend onderwijs komen er op dat weinig gedifferentieerde schoolplein ook kinderen te spelen met allerlei verschillende beperkingen. De kans is groot dat deze leerlingen bij het speekwartier worden buitengesloten door hun klasgenoten, terwijl dit volstrekt in strijd is met bovengenoemde zorgplichtbepaling.

Omgeving en gedrag

De fysieke omgeving brengt mensen in een bepaalde gemoedssfeer en voegt als zodanig belevingswaarde toe. Ze heeft dus invloed op hoe wij ons voelen en hoe wij ons gedragen.

We nemen onze omgeving in ons op met onze ogen en oren, we ruiken en voelen, verkennen ruimtes als we erdoor heen lopen. We zetten al onze zintuigen in om ons te kunnen oriënteren. Onderstaand model laat zien door welke factoren ons gedrag en onze houding worden beïnvloed.

Figuur: Bewerking van het conceptueel model van Gifford (Gifford, 2002)

Volwassenen merken van zo'n gemoedstoestand nauwelijks meer iets; hooguit wanneer we ergens met vakantie zijn en als het ware zintuiglijk door geur, licht en geluid, de verwevenheid van omgeving met onszelf kunnen waarnemen. Bij kinderen is die belevingswaarde nog oorspronkelijk en niet vanzelfsprekend. Zij laten zich nog elk moment verrassen door omgevingsfactoren en zintuiglijke waarnemingen.

Leerlingen met een beperking functioneren in sommige opzichten weer anders dan leerlingen zonder beperking. Ze compenseren hun beperking door het optimaal benutten van de mogelijkheden die ze wél hebben om contacten te leggen, relaties aan te gaan en zelfstandig te handelen. Daarbij maken ook deze leerlingen uiteraard gebruik van alle zintuigen die hen ten dienste staan. In ruimtelijk gebruik (buiten of binnen) domineert vaak het visuele, maar dat is niet per se noodzakelijk. Gifford laat in het bewerkte schema overtuigend zien dat allerlei ruimtelijke aspecten het functioneren en ontmoeten van mensen beïnvloeden. Deels is dat zo omdat de ruimtelijke aspecten al of niet een gevoel van veiligheid en van wel beleven creëren. En dat is weer een factor van belang voor leerprestaties.

Veiligheid en welbevinden van kinderen met een beperking zijn minstens zozeer afhankelijk van ruimtelijke aspecten. Bovendien zijn het voor hen juist de kleine dingen die het verschil maken tussen zelfredzaamheid en afhankelijkheid. Kortom, bij een goed schoolpleinontwerp is het noodzakelijk allerlei middelen in te zetten om de zelfstandigheid van elke gebruiker van het schoolplein te ondersteunen.

Ontwerptips per leeftijdsgroep

Tot de leeftijd van gemiddeld 7 jaar worden de fysieke, sociale, cognitieve, emotionele en creatieve vaardigheden van het kind voornamelijk gevormd door vrij te spelen. Na deze leeftijd worden deze vaardigheden door spel versterkt. Bij het ontwerp en de inrichting van een schoolplein dient men verschillende leeftijdsgroepen te onderscheiden: 4 tot 6 jaar (onderbouw), 6 tot 10 jaar (middenbouw) en 10 tot 12 jaar (bovenbouw). Voor elke leeftijdsgroepen zijn verschillende kenmerken van belang:

- *Onderbouw*: heldere kleuren, vormen, contrasten en elementen die kinderen door middel van hun zintuigen kunnen ontdekken. Spelactiviteiten moeten zowel de grove alsook de fijne motoriek ontwikkelen. Voldoende ruimte voor interactie, samenwerking en vooral voor verbeeldend spel (Pol, P. van der, 2005 – hoe intensiever verbeeldend spel hoe minder gedragsproblemen ...).
- *Middenbouw*: dynamische ruimtes die uitnodigen tot actie en samenwerking met veelzijdige speel- en beweegfuncties.
- *Bovenbouw*: inrichting zowel stoer, uitnodigend tot bewegen, alsook verschillende zones om in kleine groepjes bij elkaar te zijn (ontmoeting). Lichaamsbeweging is voor bovenbouwleerlingen belangrijk omdat beweging samenhangt met de emotionele en maatschappelijke rijpheid. Zonering van het schoolplein is daarom erg belangrijk; zo ontstaat rust en overzicht. De aanwezigheid van 'groen' dient in elke zone geïntegreerd te zijn, immers natuur loont (Maas, Jolanda e.a., 2013 *Eindrapport Groene Schoolpleinen*)

Rekening houden met kinderen met een beperking

Niet elke beperking is een ernstige handicap, maar we moeten er wel voldoende rekening mee houden. Beperkingen kunnen we globaal indelen in:

- motorische beperking
- zintuiglijke beperking
- verstandelijke beperking en
- leer- en gedragsproblematiek

In de huidige situatie onderscheiden we de zogenaamde cluster 1, 2, 3 & 4 scholen. Deze overlappen echter de bovengenoemde categorieën. Waar is bijvoorbeeld autisme te plaatsen? Zintuiglijk waar het gaat om een communicatieve stoornis. Maar evenzogoed onder leer- en gedragsproblematiek.

Voor hen, evenals voor kinderen met AD(H)D, zijn vooral duidelijkheid en structuur in de ruimte belangrijk, evenals overgangszones om te wennen of simpelweg 'de kat uit de boom te kijken'.

Hoge eisen aan inrichting

De grote diversiteit aan beperkingen stelt hoge eisen aan zowel inrichting van het schoolgebouw als de buitenruimte.

- Voor leerlingen met een motorische beperking zijn aspecten als toegankelijkheid, ondergrond, steunpunten, obstakelvrije en speciale speelelementen essentieel (zie 'krukken geen bezwaar', Michiel Krop e.a. 2008).
- Voor zintuiglijke beperkingen, zoals visuele, auditieve of spraak-/taalproblematiek, zijn licht, geluid, kleur, geur, zichtlijnen, hard/zacht en speciale speelelementen (denk bijvoorbeeld aan blindelings bewegen) van groot belang. Zintuiglijke beleving is voor deze categorie van het grootste belang, maar niet als er sprake is van een kakafonie van beeld en geluid. Rust leren ervaren en kunnen beleven moet je ook leren. Maar ook het wachten op jouw beurt ...
- Voor de verstandelijk gehandicapte zijn kleur, steunpunten, obstakelvrije ruimtes en speciale speelelementen aandachtspunten voor ontwerp en inrichting. Ook hier zijn kleur en geluid belangrijke aandachtspunten (zie brochures TNO en NSGK). De laatste jaren is er in toenemende mate aandacht voor vergroening van schoolpleinen (ondersteund door wetenschappelijk onderzoek van Dr. Jolanda Maas e.a. , 2013, Jantje Beton en het Platform Ruimte voor de Jeugd).
- Leerlingen met leer- en gedragsproblemen zijn misschien nog het meest lastig te plaatsen op het schoolplein. Denk bijvoorbeeld aan prikkelarme versus uitdagende plekken, licht, kleur, geluid, solo of samenspel enz.

Al met al leiden de diverse gebruikers van een schoolplein tot nogal wat eisen; zo zal bijvoorbeeld de rolstoelgebruiker er van zijn/haar 4de tot 12ste gebruik van moeten maken. Een niet geringe opgave voor de ontwerper, want in verband met veiligheid en toegankelijkheid gelden hier wel heel speciale eisen.

Resumé

In dit whitepaper hebben we willen betogen dat spel belangrijk is voor zowel de emotionele, cognitieve als ook fysieke ontwikkeling van kinderen.

Dat samen spelen kinderen ‘verder’ brengt – vooral als kinderen met en zonder beperking elkaar ontmoeten. De Wet Passend Onderwijs verplicht scholen om zorg te dragen voor op de individuele leerling toegesneden onderwijs en wij zien een aan diversiteit aangepast schoolplein als een voor de hand liggend leermiddel om dat doel te bereiken.

Over de auteurs

Jan Ooms, bouwkundige, ontwerper en adviseur ‘spelen’

Lid diverse Internationale gremia, waaronder:

- 1996-heden, voorzitter NEN-commissie Spelen
- 1996-heden, delegatieleider Europese Normcommissie, projectleider en lid specialistische werkgroepen voor CEN – waaronder “barrier free play”.

At van Steijn, publicist en verbonden aan Goede Speelprojecten

Over Goede Speelprojecten

‘ marktleider in maatwerk ‘

Goede Speelprojecten is een enthousiast en dynamisch bedrijf met een heel eigen visie op spelen. Niet alleen kinderen staan centraal, maar álle gebruikers van de openbare ruimte en speel-, sport- en ontmoetingsplekken.

Naast het brede assortiment speeltoestellen voor met name basisschoolkinderen werken wij voortdurend aan nieuwe productontwikkelingen voor een brede doelgroep. Zowel tieners zijn belangrijk, alsook de volwassen begeleiders van jonge kinderen. Daarnaast bieden wij een groot aantal speelelementen exclusief gericht op inclusive play! (fun4all).

De productlijnen zijn aanvullend qua uitstraling, materiaalgebruik en doelgroep. Naast standaard producten leveren wij maatwerk.

Voor specifieke (landschappelijke) ontwerpvragestukken werken wij veelal samen met “Studio Jan Ooms – voor advies en ontwerp spelen”

Goede Speelprojecten B.V.

Kraaivenstraat 23-12
5048 AB TILBURG

Tel.: 013-455 1605
Fax: 013-455 6872
E-mail: goede@speelprojecten.nl
Website: www.speelprojecten.nl

Literatuur en nuttige links

Gifford, R. (2002); Environmental Books, *Optimal principes*, 3e edition, Canada.

Pol, dr. Pim J. van der, (2005); *Kracht en macht van spel en verbeelding*.

Rooijen, M. van, (2014) Risicovol spelen op het schoolplein? Over drempels en grenzen. *De Wereld van het Jonge Kind*, januari 2014.

Informatie over passend onderwijs is te vinden op de site www.passendonderwijs.nl.

http://www.bartimeus.nl/publicaties_shop_product/19569 - "Blindelings bewegen"

<http://alexandria.tue.nl/extra2/afstversl/bwk/639817.pdf>

<http://alexandria.tue.nl/extra2/afstversl/bwk/639817.pdf>

<http://www.onderwijsraad.nl/upload/publicaties/569/documenten/school-en-leerlingen-met-gedragsproblemen.pdf>

https://www.tno.nl/downloads/folder_downsyndroom_voor_professionals.pdf

<http://www.sportknowhowxl.nl/alleen-op-de-wereld/7537> Ooms/VanSteijn, 2012, *Grootbrengen door kleinhouden – perfectionistische ouders kweken kwetsbare kinderen*.

<http://www.vumc.nl/afdelingen/over-vumc/nieuws/4181351/> Collard, Dorine (2010).

<http://sportknowhowxl.nl/OpenPodium/6222> , At van Steijn, "bewegen baat het brein" (2012)

Jongeren op Gezond Gewicht (JOGG), <http://jogg.nl/>

http://www.vhg.org/media/rtf/Kennisbank/2013_0180_Eindrapport_Groene_Schoolpleinen.pdf